

UMUMIY O‘RTA TA‘LIM MUASSASLARIDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH

Odiljanova G.I.

NamDU tayanch doktoranti

Tayanch so‘zlar: ta‘lim, tajriba, boshqaruv, bilim, ko‘nikma va malakalar, texnologiyalar, motivatsiya, refleksiv yondashuv.

Ключевые слова: образование, опыт, менеджмент, знания, навыки и компетенции, технологии, мотивация, рефлексивный подход.

Key words: education, experience, management, knowledge, skills and competencies, technologies, motivation, reflective guidance.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi «2022-2026 yillarda xalq ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-134-son Farmoni, 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni, 2021-yil 25-yanvardagi “Xalq ta‘limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish choratadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4963-son,

2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasida fan va ta‘lim sohalarini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishlari sifatida ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish belgilangan.

Umumiy o‘rta ta‘lim muassaslarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish: jarayonlar samaradorligi ta‘lim-tarbiya jarayoni subyektlarining bilim, ko‘nikma va malakalarining rivojlanishi, o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari darajasining o‘shishi bilan belgilanadi. V.V.Sergeyeva 1 ning fikriga ko‘ra, samaradorlikni ta‘minlash uchun turli usullar va metodlarni qo‘llash; nazoratni obyektiv amalga oshirish va

nazorat natijalarini tahlil qilish; xatolarni o‘z vaqtida tuzatish; tekshiruvchining kompetentligi yo‘nalishidagi talablarni bajarilishi zarur.

Shunday ekan, umumiy o‘rta ta’lim muassaslarida tashkil etiladigan va boshqariladigan pedagogik jarayonlarning samaradorligini ta’minlashda ta’lim-tarbiyaviy jarayonlarni muntazam tadqiq qilish, subyektlar faoliyatini nazorat qilish, nazorat natijalarini tahlil qilish va obyektiv baholash asosida qo‘llab-quvatlangan, ma’qullangan, shuningdek, o‘qituvchilar va ta’lim oluvchilar o‘rtasida yangi va ishonchli axborotlar almashinuvini ta’minlovchi tizimni joriy etish eng muhim shartlardan bin hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta’lim muassaslarida tashkil etiladigan pedagogik jarayon ishtirokchilari tomonidan ko‘zlangan maqsadlar yo‘nalishida erishilgan natijalar mazkur jarayonning samaradorligini ifodalaydi va u pedagogik jarayon subyektlari (mazkur jarayon ishtirokchilari) dunyoqarashining o‘zgarishi, tafakkurining rivojlanishi, bilim, ko‘nikma va malakalarining shakllanishi va rivojlanishida o‘z ifodasini topadi. Ta’lim tizimida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish samaradorligi ko‘p jihatdan uning quyidagi o‘ziga xos jihatlarni inobatga olish zaruriyatini belgilaydi:

- pedagogik jarayon samaradorligi o‘zaro bog‘liq va aloqador bo‘lgan ta’lim-tarbiyaviy jarayonlarning natijaviyligini ifodalashi;
- pedagogik jarayonning o‘zaro bog‘liq va aloqador bo‘lgan barcha tashkil etuvchi qismlari bir butun, yaxlit dinamik tashkiliy tuzilishga ega ekanligi;
- pedagogik jarayon dinamikasi protsessual xususiyatlarga ega ekanligi;
- pedagogik jarayon komponentlarining o‘zgarishi pedagogik tizim samaradorligiga ta’sir ko‘rsatishi.
- pedagogik jarayonlar samaradorligi ta’lim oluvchilar faolligi va mustaqil faoliyatiga bog‘liqligi;
- ta’lim oluvchi shaxsining rivojlanishiga turli darajada ta’sir ko‘rsatuvchi tarbiyaviy munosabatlarning mavjudligi;
- pedagogik jarayonlar komponentlarining o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligi;
- pedagogik jarayonlarda qayta aloqaning o‘ziga xos ahamiyati va zaruriyati;
- ta’lim oluvchilarda ta’lim olishga bo‘lgan qiziqish, ya’ni ularda o‘quv motivlarini shakllantirish zaruriyati;
- ta’lim oluvchilarda ijobiy motivlar shakllantirishning samaradorligi pedagogik jarayonlarning natijaviyligini ifodalashi;
- pedagogik jarayonlarni samaradorligining motivlashtirishga bog‘liqligi;

- pedagogik jarayonlarda axborotlarning yangi va ishonchli bo'lishi zaruriyati. O'rganiladigan tushunchalarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligini ta'minlash ko'zlangan natijalarga samarali erishishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Pedagogik jarayonlarni va o'rganiladigan tushunchalarning mazmun mohiyati, ahamiyati va o'ziga xos jihatlaridan kelib chiqib qo'llaniladigan metodlar va tatbiq etiladigan yondashuvlarni tanlash hamda ulardan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Boshqaruv jamiyatning umumiy xususiyati va funksiyasidir. U jamiyat taraqqiyotining har bosqichiga shaklan va mazmunan o'zgarsada umumiy xususiyat sifatida mavjud bo'ladi. Chunki jamiyat taraqqiyotining hamma bosqichlarida ham turli sohalar rivojini tartibga solish, kishilar faoliyatini yechilishi lozim bo'lgan vazifalarga yo'naltirish jamiyat oldida turgan dolzarb masalalarni yechishda kishilar oldida uyushqoqlik, tartib o'zaro mehnat taqsimoti, mehnat qurollari va vositalaridan unumli foydalanish kabi muhim muammolar ko'ndalang turadi.

Boshqarish usullari o'qituvchi, tarbiyachi, texnik xodimlarga, umuman maktab jamoasiga ta'sir ko'rsatish vositasi bo'lib, bu vositalar o'rtaga qo'yilga maqsadlarga erishish jarayonida mazkur xodimlar v uyg'unlashtirishni ta'minlaydi. Shuning uchun ham maktab ichki boshqaruvini tashkil qilish va uni amalga oshirishda maktab rahbarlarining boshqarish usullarini to'g'ri tanlashi va undan o'z o'rnida to'g'ri foydalanishlari muhim ularda aks etadigan maktab ishiga taalluqli bo'lgan munosabat turlariga qarab tasnif qilish bilan bir qatorda, bu usullarni xodimlarning faoliyat motivlarini hisobga olgan holda ularga ta'sir etish nuqtai nazaridan ham farq qilish lozim.

Umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim sohasida rahbar va pedagog xodimlarning boshqarish kompetentligini takomillashtirish masalalari yosh tadqiqotchilarimizdan F.Abdullayev, N.Ahmedova, M.Ahmedov, D.Mamatqulov, M.Pardayeva, D.Temirov, D.Hakimova ilmiy ishlarida yoritilgan.

Umumiy o'rta ta'limida kasbiy kompetentlikni shakllantirish, rivojlantirish va diagnostika qilish masalalari Q.M.Abdullayeva, N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, M.B.Urazova, O.A.Quysinovlar, xorijiy mamlakatlarda K.Kameron, R.Kuinn, R.Marr, Dj.Raven, S.Xollifordlar tomonidan tadqiq etilgan.

P.Gutman, R.Merton, P.Drucker, P.Lench, P.Kotler kabi xorij olimlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotning turli sohalarida strategik boshqaruv, boshqaruvga innovasiyalarni joriy etish, ta'lim sohasi menejerlik kompetentligi tadqiq etishga doir ilmiy izlanishlari va umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim sohasida rahbar va

pedagog xodimlarning boshqarish, o'rta ta'lim muassaslarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlar samaradorligini oshirish muhim vositasi ekanligi ta'kidlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim sohasida rahbar va pedagog xodimlarning boshqarish, o'rta ta'lim muassaslarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlar samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalar orqali, ta'limda ko'zlangan natijalarga erishish, boshqarishni refleksiv yondashuv texnologiyalarini joriy etish, ta'lim maqsadi va mazmuniga pedagogik jarayon metodikasi, vazifalari, usullari, texnologiyalarga - ta'lim va tarbiyani tashkil etish shakllari va vositalari muhokama qilinadi.

Yangicha fikrlovchi erkin, mustaqil, ijobiy insonni shakllantirish mamlakatimizdagi umumiy o'rta ta'limning bosh vazifasi sifatida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni tezlashtiruvchi hisoblanadi.

Tahlillar va natijalar. Umumiy o'rta ta'lim muassaslarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqaruvini to'g'ri tashkil etishda boshqarish usullarining roli kattadir. Shu o'rinda quyidagi motivlarni ajratib ko'rsatish tizimi maktab va oliy tizimda turlicha asoslarga ko'ra guruhlanadi: Birinchi klassifikatsiya (guruh) yangiliklarni kiritish, maktab va oliy tizimda sodir bo'ladigan pedagogik jarayonga aloqadorligi bilan asoslanadi. Ushbu jarayonni tushunishga tayanib, quyidagicha bo'lish mumkin:

1. Boshqarishning tashkiliy.
2. Boshqarishning sotsial.
3. Boshqarishning huquqiy usullari.
4. Boshqarishning bevosita ko'rsatma berish.
5. Boshqarishda rag'batlantirishdan foydalanish usullari.
6. Kadrlarni ma'naviy jihatdan rivojlantirish usullari.
7. Boshqarishda kuzatish usullari.
8. Maktab hujjatlarini tahlil qilish usullari, boshqarishning tashkiliy-ma'muriy usuli.

Ular boshqaruv bo'g'inlarining o'zaro bog'lanib ishlashining boshqaruv munosabatlarini aks ettirib, boshqariluvchi mansablarga ma'muriy ta'sir ko'rsatishining butun mexanizmini ifodalaydi.

Pedagogik jarayonlarda davlat va jamiyat, shaxs, fan va ishlab chiqarish ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda sub'yektlarning xatti-harakatlarini, faoliyatini muvofiqlashtirish, erishish zarur bo'lgan maqsadlar yonalishida professor-o'qituvchilar va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish, ularning faolligini rivojlantirish samaradorligi ko'p jihatdan motivlashtirishga bog'liq bo'ladi. Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarda qulay

ta'limiy muhitni shakllantirish uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratishda sub'yektlarning ehtiyojlari va imkoniyatlarini o'rganish asosida ularning faoliyatini takomillashtirish va rivojlantirish zarur bo'lib, mazkur jarayonda motivlashtirish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda motivlashtirish tashabbuslarni ishlab chiqish va tahlil qilish uchun shart-sharoitlar yaratish, sub'yektlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, ijtimoiy amaliyot va ta'lim ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda natijalarning samaradorligini tahlil qilishni hamkorlikda tashkil etish, o'quvchi-talabalarda o'quv motivlarini shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Pedagogik jarayonlarda subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirishda ularning mustaqil va samarali fikrlashining muhim mexanizmi sifatida reflektiv yondashuv texnologiyasi o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Reflektiv yondashuv texnologiyasida o'rganilayotgan tushunchalarni keng tizim kontekstida tushuntirish jarayonlarini alohida tashkil etish (vujudga kelayotgan vaziyatlarni va subyektlar xatti-harakatlarini baholash, belgilangan vazifalarni samarali bajarish usullari va yo'nalishlarini aniqlash), subyektlarning o'zini-o'zi tahlil qilishi, o'z tushunchalari hamda xatti-harakatlarini faol o'ylab ko'rishi uchun shart-sharoitlar yaratadi. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda shaxs-faoliyat yondashuv texnologiyasi ham zarur hisoblanib, pedagogik jarayonlarda subyektlar faolligini ta'minlash va aniq maqsadlarga ko'ra belgilangan vazifalarni bajarishga subyektlarni motivlashtirish yo'nalishi sifatida vujudga keladi. Shaxs-faoliyat yondashuv texnologiyasida shaxsning va faoliyatning komponentlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi, chunki bu yondashuv texnologiyasi asosida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarda o'quvchi - o'quvchilar subyekt sifatida faoliyat ko'rsatadi va o'z navbatida rivojlanishi uning faolligi, mustaqil, erkin, tanqidiy, tahliliy va samarali fikrlashining rivojlanishi orqali aniqlanadi. Vaziyatli yondashuv texnologiyasi. Pedagogik jarayonlar va subyektlar faoliyatining tez o'zgaruvchan xususiyatlari yana bir metodologik yondashuvni joriy etishga e'tibor qaratish zaruriyatini belgilaydi, ya'ni boshqariluvchi obyektning ma'lum bir sharoitdagi ichki va tashqi vaziyatiga qarab boshqarishning ma'qul uslubini qo'llashni talab qiladi.

Bu o'z navbatida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlariga vaziyatli yondashuv texnologiyasini tatbiq etishni nazarda tutadi. Vaziyatli yondashuv texnologiyasi - pedagogik jarayon samaradorligini aniq vaziyatlarga ko'ra aniqlashni ko'zda tutadi. Vujudga kelayotgan vaziyatlarga ko'ra subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirib borish eng samarali usullardan

standartlarining yuksak darajasiga erishishga qaratilgan, ikkinchi tomondan esa xalqimizning ma'naviy-madaniy qadriyatlari va o'ziga xosligini hisobga oladi.

Mazkur funksiyalarni amalga oshirishda rahbarlarning demokratik tamoyillarga asoslanishi, barcha professor-o'qituvchilar va talabalarni boshqaruv jarayoniga jalb etilishi, yuqori samaradorlikka erishishda o'z ta'sirini ko'rsatadi. Oliy ta'lim muassasasida boshqaruv faoliyati bu – oliy ta'lim muassasasi boshqaruv jarayonida qabul qilinayotgan qarorlarning mazmuni va mohiyatini ifodalovchi va ko'zlangan natijalarga erishishni ta'minlovchi o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan va bir-birini o'zaro to'ldiruvchi komponentlardan iborat bo'lgan tizim sifatida, ta'lim jarayonini samaradorligini oshirishga, sifat ko'rsatkichlarini oshirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayoni desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947- sonli Farmoni. <https://lex.uz/>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni. <https://lex.uz/>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli Qarori. <https://lex.uz/>
5. S.T.Turg'unov, L.A.Maqsudova, H.M.Tojiboyeva, G.M.Nazirova, M.A.Umaraliyeva Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari. Toshkent - 2014
6. Rahimov, M., & Shodmanov, Q. (2022). Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishga asosiy yondashuv texnologiyalari.

РЕЗЮМЕ

Usbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassaslarida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlar samaradorligini oshirish, ta'lim-tarbiya jarayoni subyektlarining bilim, ko'nikma va malakalarining rivojlanishi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari darajasining o'sishi, boshqarish jarayonlariga vaziyatli yondashuv texnologiyasini tatbiq etishni va boshqarishga refleksiv yondashuv texnologiyalarini joriy etishni nazarda tutadi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются методы повышения эффективности педагогических процессов, организованных в средних общеобразовательных учреждениях, развитие знаний, умений и квалификации субъектов образовательного процесса, повышение уровня показателей мастерства, применение технологии ситуационного и рефлексивного подхода к процессам и технологиям управления.

SUMMARY

This article focuses on enhancing the effectiveness of pedagogical processes in general secondary education institutions, promoting the development of knowledge, skills, and competencies of education subjects, increasing the level of self-realization indicators, applying situational guidance technology to management processes, and introducing reflective guidance technologies in management.